

Svensk postiljonsbeväpning

Av Ingmar Kämpe

En hittills helt outforskad del av de svenska postiljonernas utrustning har varit deras beväpning, trots att vapnen i gångna tider var nödvändiga för att säkerställa posttransporterna. Samtliga postverk i Europa hade från 1700-talets slut börjat beväpna sina postförare, genom inköp eller från militära förråd eller med i handeln förekommande vapentyper.

Det som gjorde det svenska Postverket unikt, var att man under en lång period valde att utrusta postiljonerna med för Postverket helt egna, av Kgl Maj:t fastställda vapenmodeller, i likhet med armén och flottan. Detta kan möjligen bero på att en stor del av Kgl Generalpoststyrelsen bestod av f d officerare, samt i övrigt en brist på användbara militära vapen.

Jag har i efterföljande redogörelse använt mig så litet som möjligt av den gängse vapentekniska vokabulären, som för den oinvidde kan vara svår att förstå, varför jag i görligaste mån valt att använda fotografier i stället för en svärfattad beskrivning av vapnen.

Redan i det första reglementet från år 1636 »Förordning om postbåden» under punkt 5, föreskrivs det hur den som för posten skall vara utrustad. Förutom posthorn och vapenbricka skall postdrängen vara beväpnad med spjut eller spiss (bild 1). Ett spjut var då försett med en spets av

INGMAR KÄMPE är född i Helsingfors 1933. Ingeniörsexamen 1957. Anställd vid Postverket som ritkontorschef 1965. Fr o m 1988 knuten till Postmuseum. Av Stockholms Handelskammare förordnad besiktningsman för konsthantverk med specialitet antikvapen och militaria.

järn då däremot en spiss kunde vara en spetsad stör som bränts och på så sätt blivit något hårdare i spetsen. Detta vapen var närmast avsett att skydda postdrängen mot varg och andra vilddjur, dessutom kan man anta att vapnet gav honom en viss status.

Värdetransporterna samt den militära posten transporterades vid denna tid av militär med beväpnad eskort.

1600-talet var för övrigt ett lugnt sekel liksom största delen av 1700-talet åtminstone vad postföringen beträffar, följaktligen finner man knappt några notiser om postrån eller försök därtill, bortsett från ett enstaka rån vid mitten av 1700-talet då danska posten på väg till Norge på svenskt territorium rövades på Hallandsåsen.

Men det skulle bli annorlunda. Penningförsändelserna ökade och från 1770-talet blev det postiljonernas huvudsakliga uppgift att bevaka och försvara posten mot rövare på de vägar där penningssummor ofta transporterades. Därför uppkom

5.
Möste hwar och een Postdräng vara försedd med ett
ferdeles wapn på bröstet / och ett Posthorn / samt ett
Epiut eller Epiß / på thet / när han begynner nå-
kas til then andre / kan blåsa och gifva honom tecken
och warning at hålla sigh färdigh til resan.

Bild 1. Utdrag ur »Postbåden» § 5.

även frågan om en ändamålsenlig beväpning av postiljonerna.

I en Kgl skrivelse av den 15 februari 1773 bestämdes därför att:

»Den postryttare som för utlandsposten från Stockholm till närmaste ombytesplats utom staden skall vara försedd med sabel och två pistoler».

Dessa vapen bör då ha varit sabel M/1770 samt pistoler av 1738 års modell. Vapnen lånades ur närmaste bevärningsförråd vilket var Stockholms gevärsförråd.

I längden blev detta förhållande ohållbart och vid sekelskiftet uppkom tanken att Postverket skulle införskaffa egna vapen. Så skedde också, och i en Kgl skrivelse från den 4 juni 1802 bestämdes det att 200 sablar skulle införskaffas då dessa ansågs vara den lämpligaste beväpningen för postiljoner.

Vid denna tid led emellertid den svenska armén, varifrån upphandlingen skulle ske, av en stor brist på användbara blankvapen. Därför blev de 200 sablar som överläts till postverket ett »hopplock» av olika modeller och till krigstjänst odugliga vapen som kasserats och som nödortfigt reparerats, överlämnade från krigskollegium utan krav på ersättning.

Många klagomål framfördes även över dessa »skrotsablar» men krigsutbrottet i Finland gjorde att postverket för en lång tid fick låta sig nöja med dessa vapen. I Postmuseums samlingar finns bevarad en sabel ur denna första leverans, nämligen en Husarsabel av 1759–91 års modell där klingan varit bruten men lagats med kopparslaglod (bild 2).

Det dröjde ända till den 31 augusti 1812 innan man nödortfigt kunde förbättra situationen genom inköp av 100 stycken infanterimanskapshuggare M/1748 (bild 3). Dessa med mässingsfäste försedda huggare var dekorativa vapen, men p g a sin litenhet knappast något som kunde avskräcka den tidens rövare. Dessutom var dessa avsedda för infanterister och icke för ryttare. Huggarna ansågs med all rätt snart som närapå oanvändbara.

Först den 21 november 1822 kunde

Bild 2. Sabel för husarmanskap M/1759-91.

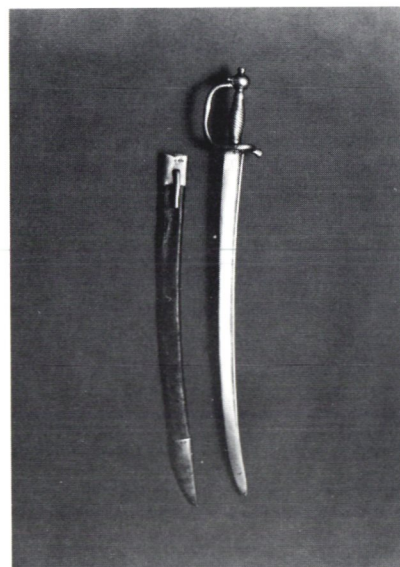

Bild 3. Huggare för infanterimanskap M/1748.

postverket från krigskollegium inköpa sin första »riktiga» sabel och den 3 december 1822 levererades 50 stycken sablar av »Helvigs modell» dvs M/1807 års kavallerimanskapssabel (bild 4). Denna sabel som var konstruerad av Generalfälttygmästare Gottfried Helvig, hade fått sitt »eldlop» i kriget i Finland och användes senare mot

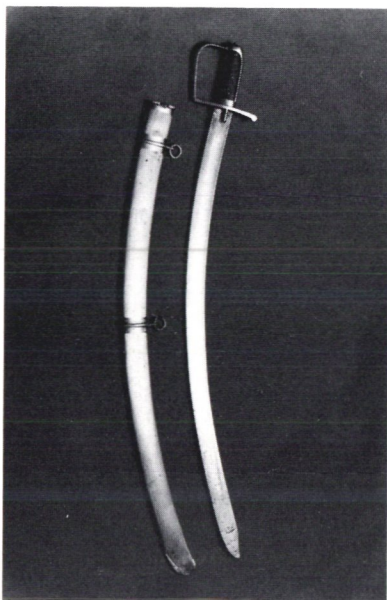

Bild 4. Sabel för kavallerimanskap M/1807 («Helvigsmodell»).

Bild 5. Jämförelse av huggare M/1748 och Sabel M/1807.

Napoleons trupper år 1814. Därför kan man i en Kgl skrivelse av den 30 april 1823 läsa att

»Postiljonerna som förut varit försedde med en Bewäring af gamla från Krigskollegium uppköpte sablar, numera erhållit nya af bättre och varaktigare beskaffenhet».

Men glädjen över dessa sablar varade inte så länge, då antalet var alltför litet. På grund av detta förhållande, anhöll man den 30 augusti 1831 att få köpa ytterligare 20 stycken sablar av Helvigs modell från Artilleridepartementets gevärsförråd, men fick svaret, att i förrådet icke finns flera än vad som bör finnas för eget behov, men att

»god tillgång finnes på infanterihuggare med mässingsfästen, vilka torde vara lika tjänlige för Postverkets behov».

Krigskollegium erbjuder alltså ånyo den huggare som postverket nästan 15 år tidigare ansett oanvändbar. Bild 5 visar en jämförelse där skillnaden mellan ovanstående vapen framgår. En liten förbättring i den uppkomna situationen uppstår då postverket kan inköpa direkt från svärdsfejarmästare Christoffer Zetterberg i Es-

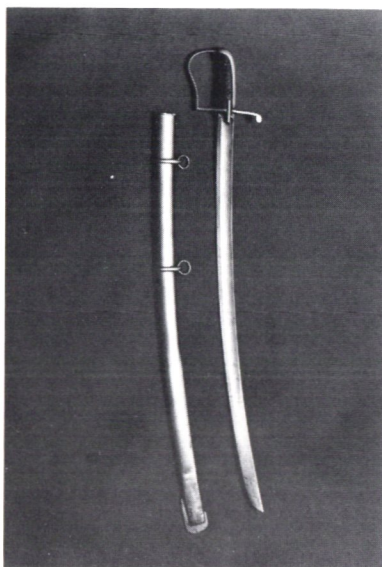

Bild 6. Underofficerssabel inköpt av postverket från Cristoffer Zetterberg, Eskilstuna 1831.

kilstuna (senare Eskilstuna Jernmanufaktur) ett antal oanvända underofficerssablar av äldre modell, som av någon anledning inte blivit antagna av krigskollegium (bild 6). Att denna sabel som är betydligt ele-

Bild 7. Postiljon med underofficerssabel inköpt 1891. Fotografi från 1800-talets slut.

gantare än de tidigare inköpta, var populär, visar ett fotografi från 1800-talets slut där en postiljon stolt har sin sabel med hos fotograften (bild 7).

Vid slutet av 1830-talet hade man börjat inse att sabeln som enda beväpning av postiljonerna inte var tillräcklig, då man på postmängderna inte mera kunde färdas ridande, utan diligenser och vagnar hade blivit de vanligaste transportmedlen samt att poströverierna hade blivit »till en

Bild 8. Kavalleripistol M/1738.

vana». Dessutom var postiljonens tunga klädsel ett hinder för ett effektivt brukande av sabeln.

Därför hemställde överpostdirektören i en skrivelse till Kgl. Maj:t den 3 december 1839 att få beväpna postiljonerna med pistoler.

Hemställan bifölls av Kgl. Maj:t redan den 14 december och pistolmodellen fastställdes den 21 december 1839.

För att få en så billig pistol som möjligt valde man att utgå från kavalleripistol M/1738 (bild 8) som ännu vid denna tid fanns i ett stort antal i Stockholms gevärsförråd. Enligt det fastställda modellexemplaret skulle 1738 års pistol genomgå följande förändringar. Pipan avskäras till en längd lika pistol M/1820 = 25 cm. Låsblecket skulle förses med varhake, ny stock skulle tillverkas samt ny laddstock med ett gängat beslag för kratsen. Dessutom fick de pistoler som levererades år 1840 en ny tillverkad kolvkappa (bild 9). På senare levererade pistoler bibehölls den gamla kolvkappan där man borttagit de långa sidospängerna).

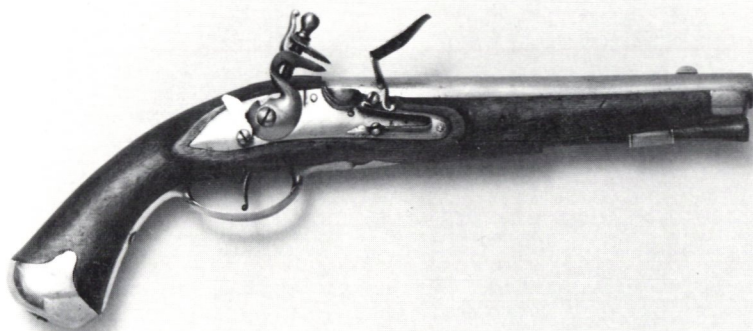
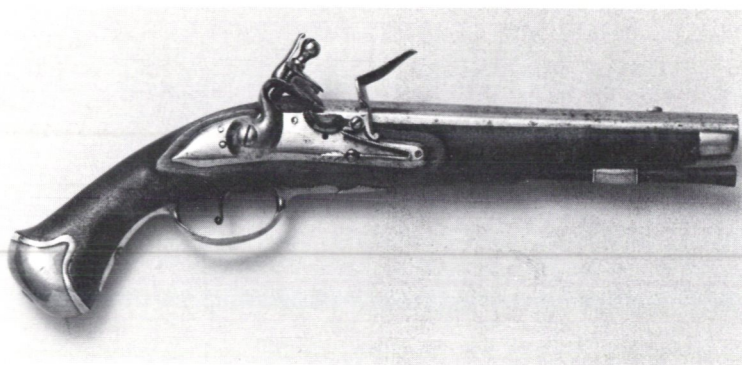

Bild 9. Postiljonspistol M/1839 ur 1840 års tillverkning (101 par.)

Bild 10.
Postiljonspistol
M/1839. Variant
»Jönköpingsmo-
dellen»

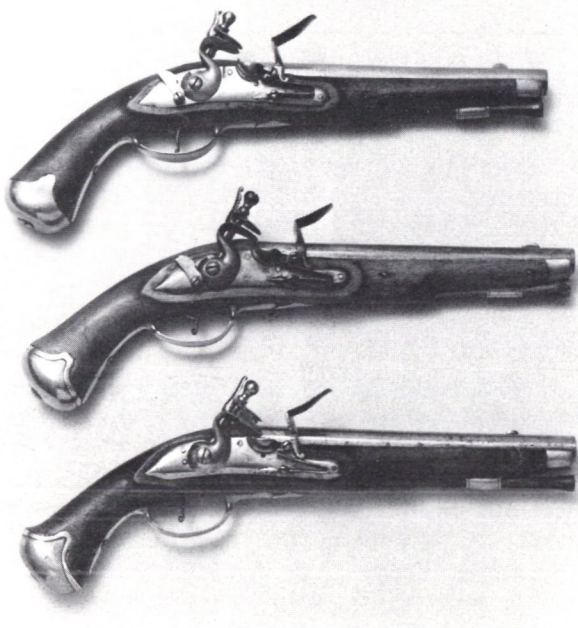
Tillverkningen fick högsta prioritet, och redan den 13 februari 1840 tillskriver Krigskollegiet tygmästaren vid Stockholms gevärsförråd där man bestämmer att alla andra arbeten skall nedläggas, och att man ofördröjligen ändrar och istandsätter 101 par pistoler av 1738 års modell i enlighet med postverkets modellexemplar. Till dessa pistoler skulle även levereras tillbehör som kratsar, mejslar och fjäderess. Till levereransen hörde även 606 rännkulepatroner samt 404 franska flintor.

Utöver de första 101 paren inköpte postverket under 1840-talet vid olika tillfällen ytterligare pistoler, vanligtvis 25 par

per gång. De första pistolerna är föredömligt stämplade med Stockholms tygstations stämpel, ett krönt S, samt besiktningsofficerens ID (Johan Diederichs) samt rustmästarens PS (Per Sanddahls) stämplar. De senare levererade är endast stämplade PS.

Ännu så sent som år 1850 inköpte postverket 25 par av postiljonspistol M/1839, denna gång från kaptenen Adam Fredrick Grönhagen vid Kalmar regemente. Denne Grönhagen ansvarade vid regementet för skottställningen av gevär och studsare och var följaktligen ansvarig för vapenverkstaden. Hur han kommit över

Bild 11. Jämförelse av pistoler
M/1839, överst 1840 års
tillverkning. I mitten pistol
levererad mellan 1840–1850.
Underst pistol levererad från
Kalmar regemente till posten
Jönköping i dec. 1850.

1738 års pistoler är inte känt, då ingen notering finns i Krigskollegiets registratur om leverans till Kalmar av dessa pistoler.

I kontraktet mellan postverket och A.F. Grönhagen som finns bevarat i postarkivet, sägs också att pistolerna skall vara levererade till posten i Jönköping senast den 31 december 1850 samt priset 12 riksdaler banco paret. Dessa pistoler saknar varhake och är följaktligen inte heller besiktningsstämplade (bild 10).

De olika varianterna kan jämföras på bild 11. Behovet av nya vapen för postiljonerna ökade då omfattningen av postrån tilltog närapå lavinartat på 1850-talet. Därför bestämmer Kgl Generalpoststyrelsen den 20 september 1852 att införskaffa nya vapen, från fabriksidkaren Johan Walén i Eskilstuna, 50 stycken sablar, och från Gudmund Nystrand i samma stad 30 stycken pistoler.

Postiljonssabel M/1852 (bild 12) är konstruerad av den vid denna tid av Krigskollegiet anlitade blankvapenkonstruktören Jonas August Hafström, som bl a konstruerat kavalleriets sabel M/1842.

Det nya med dessa sablar (eg pallascher) är klingans form. Denna har sin största bredd cirka en tredjedel från spetsen. Ett vapen med en sådan klinga blir följaktligen utomordentligt väl anpassat för hugg och sämre för stöt, och passar sålunda väl för i fäktkonsten obehövade personer, läs postiljoner. Fästet är ett enkelt bygel-

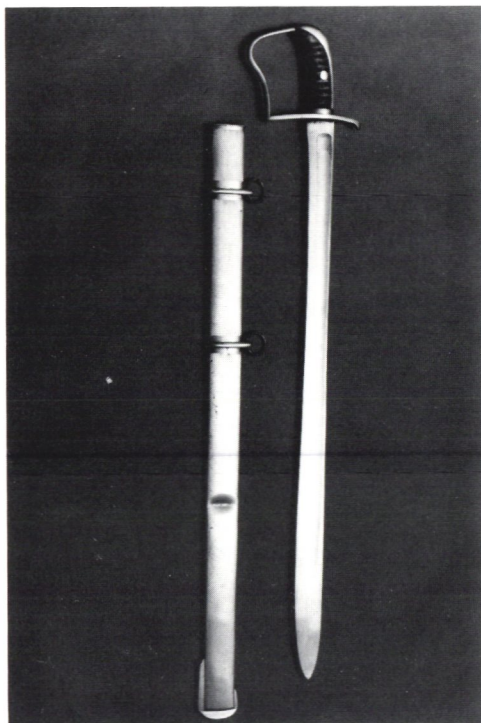

Bild 12. Postiljonssabel M/1852 levererad av Joh. Walén, Eskilstuna.

fäste med rak parerstång, försett med läderklädd kavel med kappa av järn. Kaveln hålles till tången med en tvärgående nit.

Sådana sablar inköptes till postverket i olika omgångar ända fram till år 1885, samtliga utom de 50 första från Johan Walén, levererades från Eskilstuna Jernmanufaktur Aktiebolag.

Bild 13. Jämförelsebild varianter på fästen sabel M/1852.

Då Kgl Generalpoststyrelsens modell-exemplar troligen hade förkommit eller inte utlämnats vid de senare beställningarna uppvisar i synnerhet fästena ur olika leveranser en hel del olikheter. (bild 13)

Pistolerna som inköptes år 1852 från Gudmund Nystrand, är de första i postverket med slaglås dvs knallhattsantändning. Den enda specificering av pistolerna som finns i något dokument är att dessa skall vara försedda med varhakar! De första levererade hade följaktligen även sådana (bild 14). Därefter synes detta krav ha fallit i glömska då i Postmuseums samlingar alla utom en, aldrig varit försedda med dessa hakar. Sådana pistoler inköptes av olika tillverkare ända in på 1870-talet (bild 15). Om dessa pistoler var av en modell som framtagits av postverket eller om de redan år 1852 fanns i marknaden för andra användare har inte kunnat verifieras.

Med dessa pistoler återkommer man till ett gammalt problem som uppkom då man införskaffade huggarna med mässingsfästen. Pistolerna var för små! De saknade

helt den avskräckande effekt som de stora flintläspistolerna hade. Därför kan man redan i en skrivelse i Kgl Generalpoststyrelsens registratur av den 23 mars 1854 läsa att:

»å de stationer der mycken osäkerhet hittills visat sig, har postiljonerna utrustats med dubbelpistoler».

Pistolerna bör följaktligen ha konstruerats och fastställts år 1853. Tyvärr finnes inga handlingar från den tiden bevarade utan torde ha utrensats redan före sekelskiftet.

Dock är pistolerna från olika tillverkare helt identiska, varför modellexemplar bör ha funnits (bild 16). De flesta pistolerna tillverkade före år 1865 bär Gudmund Nystrands eller C.G. Granbergs stämplar. De sista pistolerna av denna modell tillverkades vid Gevärsfaktoret i Eskilstuna, något förenklade och bär rustmästare Anders Gustafssons stämpel A:G (bild 17). Det gemensamma för alla slagläspistoler i postverket är kalibern 14 mm. (De gamla flintläspistolernas kaliber var 16 mm).

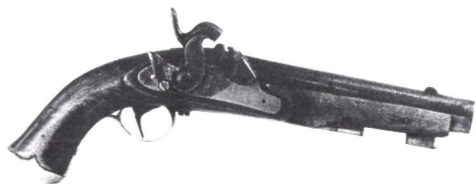

Bild 14. Slaglåspistol för postverket levererad 1852 av Gudmund Nystrand, Eskilstuna.

Bild 16. Dubbelpistol med slaglås, postverkets M/1853 levererad 1854.

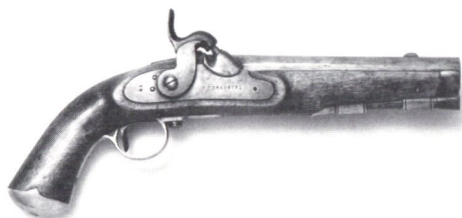

Bild 15. Slaglåspistol, variant utan varhake.

Bild 17. Dubbelpistol, något förenklad, tillverkad vid faktoret i Eskilstuna.

Men nya tider stundade och med dem modernare vapen. Det svenska kavalleriet hade år 1871 antagit en 11 mm:s revolver konstruerad av August Fredrik Hagström. Revolvern tillverkades huvudsakligen av A. Francotte i Liège, Belgien men även av Husquarna Vapenfabriks AB (bild 18).

I en Kgl skrivelse av den 8 maj 1874 medgives att dylika revolverar av 1871 års modell får inköpas från arméförvaltningen för beväpning av postiljonerna. Detta fyra år innan artilleriet i den svenska armén utrustades med dem!

Revolverarna inköptes i olika stora poster oftast 20 eller 10 stycken per gång. Så sent som den 1 september 1909 inköpte man hela 59 stycken samt 970 patroner.

I ett cirkulär (Nr 4) från den 26 januari 1875 meddelar postverkets persedelförråd att man ej längre har några postiljonspistoler. De skulle utbytas mot revolverar, över vilkas vård en beskrivning utgivits.

Då det visade sig att revolverarna av 1871 års modell var för tunga för lantbrevbärarna, medgavs i en Kgl skrivelse av den 25 januari 1889 att postverket från arméförvaltningen fick inköpa 40 stycken revolverar av 1884 års försöksmodell (bild 19) eller 1887 års modell (bild 20) jämte ammunition. Då det av 1884 års försöksmodell från Belgien endast inkommit 30 stycken till Sverige kom postverket att på så sätt erhålla merparten, ca 20 stycken.

Dessutom medgavs postverket att ur arméförvaltningens förråd få köpa 1887 års revolverar »efter behov». Sålunda inhandlades till exempel år 1899 10 stycken, 1901 20 stycken, 1902 50 stycken, 1909 20 stycken och 1913 20 stycken. Dessutom fick man en leverans den 6 augusti 1909 »i anledning av storstrejken», enligt en notering i persedelförrådets mottagningsjournal utan angivande av antal!

Beväpningen blev emellertid aldrig enhetlig. Trots att lantbrevbärarna utrustats med revolver M/1887 kan man på ett fotografi av lantbrevbäraren Jöns Dyssvold taget efter 1910, se att han på magen bär en stor 1871:a (bild 21)!

Bild 18. Revolver M/1871.

Bild 19. Revolver FM/1884.

Bild 20. Revolver M/1887.

Postiljonspistolerna och revolverarna bars i hölster fastsydda på ett mycket brett läderbälte. Dessa hölster modifierades vartefter nya pistol- och revolvermodeller tillkom (bild 22 och 23). I Postmuseums

Bild 21. Lantbrevbärare Jöns Dyssvold.

samlingar finnes ett bälte med tydliga spår efter hölster för 2 stycken mynningsladdade pistoler, omsytt för 1871 års revolver (tecknad illustration nr 3). Lantbrevbärarna hade speciella revolverhölster tillverkade enligt av postverket fastställd modell (tecknad illustration 4 och 5).

Den 21 augusti 1887 infordrade Kgl Generalpoststyrelsen anbud på 50 stycken sablar som behövdes som komplettering till de befintliga.

I samband med detta uppvisade företa-

Bild 22. Postiljon, (Vaktbetjänt) med utrustning, obs bältet med revolver M/1871 samt sabel M/1852.

Bild 23. Som föregående bild sett bakifrån.

get G.E. Swalling & Co i Mölntorp en sabelmodell som företaget tillverkat som försöksmodell till artillerimanskapssabel. Sabeln hade provats vid manövrar vid Svea och Vendes artilleriregementen men inte antagits, trots att den av manskapet ansetts vara den bästa. Då Swallings anbud dessutom var lägst gick beställningen till detta företag och modellen fastställdes i oktober av Kgl Generalpoststyrelsen som postiljonssabel M/1887. Denna sabel (bild 24) är betydligt elegantare än sina föregångare. Klingan en modifierad sk Hafströms klinga, är ritad av Kaptenen Holmberg vid Vendes artilleriregemente och fästet av kapten Hylten-Cavallius.

Därmed fick postverket sitt bästa blankvapen. Sabeln var både smidig, lätt att bära samt väl lämpad för både hugg och stöt. Denna sabel är för övrigt den enda som är stämplad med posthorn. Stämpeln återfinns på både klinga, fäste och balja.

Dock blev dess användningstid i postverket en av de kortaste, ty den 4 december 1903 utgick sablarna som beväpning enligt Generalpoststyrelsens beslut. Revolvra bars betydligt längre, inte förrän den 24 januari 1962 avfördes dessa ur centralförrådet. Revolvra utlämnades ännu under andra världskriget vid värde transporter (M/1887). Revolver M/1871 har troligen inte burits efter cirka år 1920.

Det sista postala vapnet som infördes i postverket var batongen, en specialmodell enkom tillverkad för postverkets bruk (bild 25). Batongen består av ett järnrör som ingjuts i gummi. Ett postemblem i mässing är fastsatt i ändan av handtaget. I enlighet med den tilltagande pacifismen i Sverige försågs batongen med text: »Slå ej mot huvudet»!

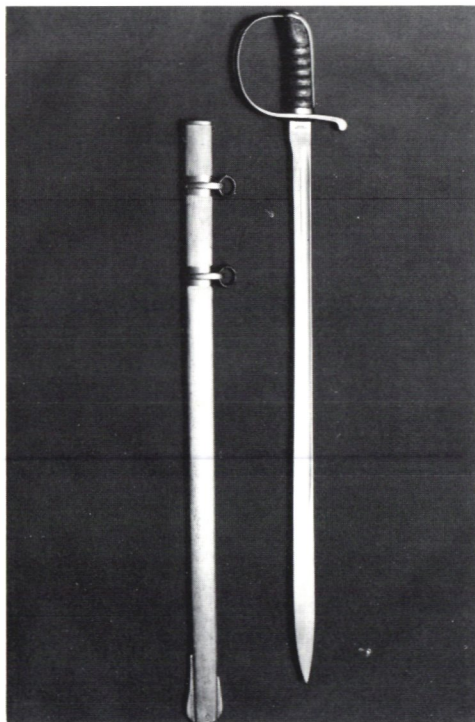

Bild 24. Postiljonssabel M/1887.

Den 14 augusti 1959 inköptes 3 000 batonger enligt överintendentens beslut. Batongerna drogs in den 10 juli 1973.

I denna uppsats har medtagits samtliga av postverket för postiljoner fastställda vapenmodeller. Man kan ibland i antikhandeln stöta på de mest vidunderliga vapen med inkretade posthorn samt höra påstående att »detta vapen varit använt av postverket».

Jag vill hoppas att efter dessa rader sådana påstående kan avfärdas med ett enkelt jasså!

Bild 25. Postbatong, inköpt 1959.

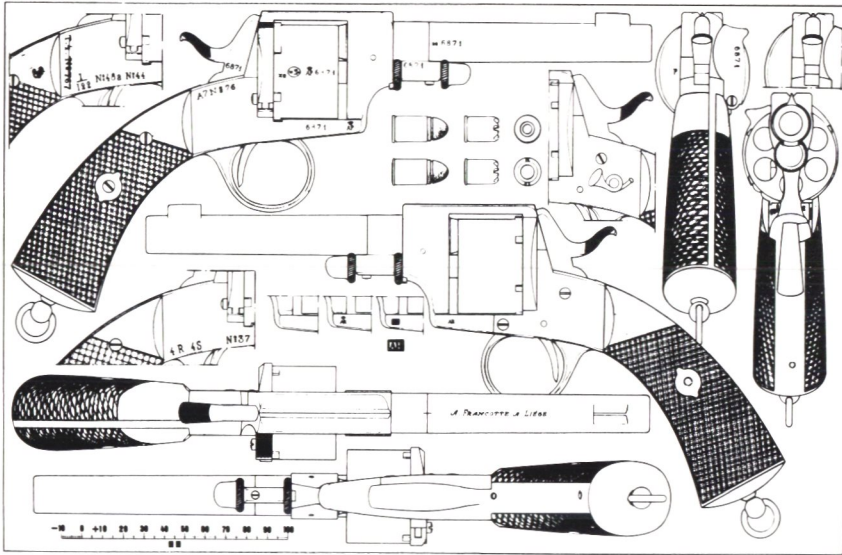

Illustration 1. Revolver 1871.

Källor:

Handlingar i Postarkivet, Krigsarkivet och Postmuseum.

P.G. Heurgren: Register över innehållet i svenska postala förordningar och skrivelser samt Roger Olssons personforskningar.

Foto: Sven Tideman.

Tecknade illustrationer: Ingvar Nilsson.

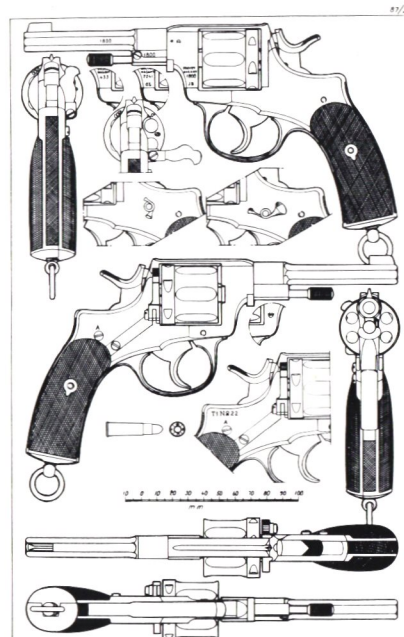

Illustration 2. Revolver 1887.

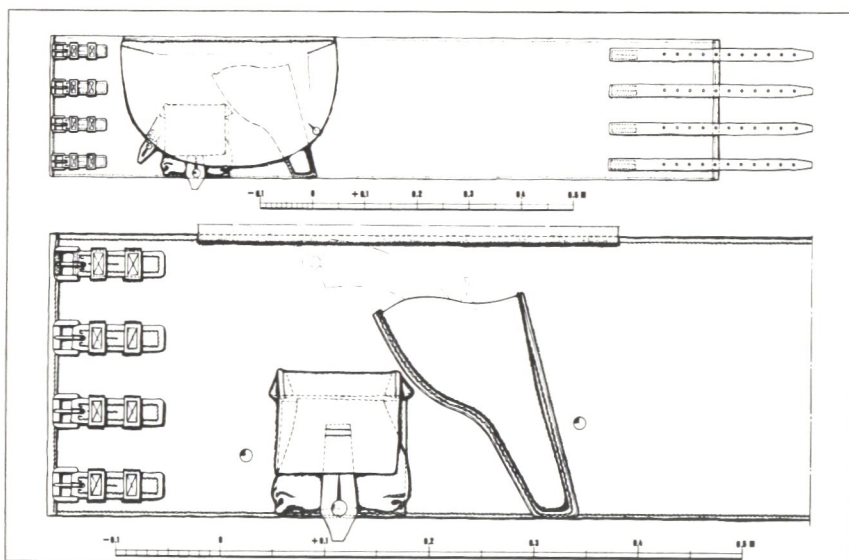

Illustration 3. Vapengördel som även tjänstgjorde som njurbälte.

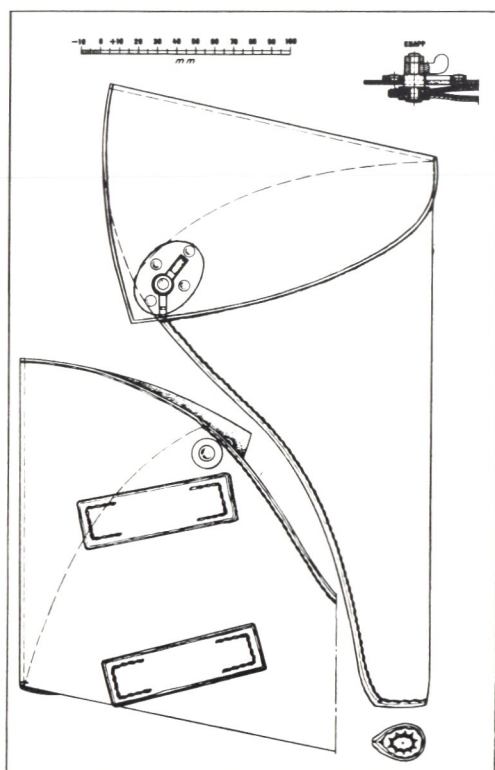

Illustration 4. Revolverhölster M/1871 för lantbrevbärare.

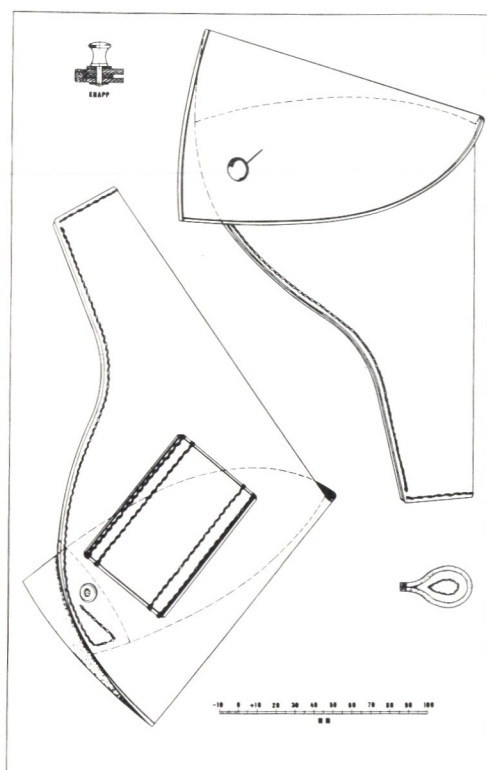

Illustration 5. Revolverhölster M/1887 för lantbrevbärare.